

SIYER-TEFSİR BAĞLAMINDA MEDİNE DÖNEMİ NİFAK HAREKETLERİNDE YAHUDİLER: ŞÂS B. KAYS OLAYI ÖRNEĞİ

CAHİD KARA
DOÇ. DR.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZET

Siyer ve tefsir yöntem, amaç ve kapsam bakımından iki farklı ilim dalı olmasına rağmen aralarında ciddi anlamda ilişki bulunmaktadır. Siyer rivayetleri Hz. Peygamber dönemi hadiselerini anlatırken sıkça ilgili konulardaki ayetleri de içermektedir. Bu şekilde dönemin olaylarını Kur'an ayetleriyle irtibatlandırırken aynı zamanda Kur'an ayetleri de hadiseler bağlamında delil olarak kullanılmaktadır. Diğer yandan Kur'an'ı açıklama bağlamında tefsir ilmi, çoğu zaman tarihsel arka plana sahip ayetleri tefsir etmede siyerin kaynaklarından yararlanmaktadır. Dolayısıyla Kur'an, her iki ilim dalının ortak noktasını oluşturmaktadır. Bununla beraber ayetlerin tarihsel düzlemin dışında değerlendirildiğinde oldukça farklı anlamlara geldiği de görülmektedir. Biz bu çalışmamızda siyer-tefsir ilişkisini nazarı olarak ortaya koyduktan sonra Hz. Peygamber döneminde meydana gelen örnek bir olayla irtibatlandırarak uygulama aşamasını göstermek istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Tefsir,
Nifak, Yahudi, Kur'an

JEW IN THE SOW
DISCORDING MOVEMENTS
AT THE PERIOD OF MEDINA
IN THE CONTEXT OF SIRA-
TAFSİR: THE INSTANCE OF
SHAS B. QAYS INCIDENT

ABSTRACT

Although sira-tafsir are two different academic branches in terms of method, aim and scope, there are a serious mutual relationship between them. Sira narrations, when they were mentioning about the incidents took place at the period of the Messenger of Allah, frequently refer to the verses about the related incidents. In this manner, while linking the incidents of the period with the Quranic verses, they also include the Quranic verses as evidence in the context of incidents. On the other hand, the tafsir studies in the context of the Quranic interpretation are frequently use of the sira sources in order to interpret of the verses had historical background in many times. Therefore, the Quran is to make up the common point of both branches of studies. In addition, evaluating in the out of historical background, it is seen that the verses have quite different meanings. In this article, first of all dealing with sira-tafsir relation theoretically, and then we would like to demonstrate the application phase through linking with an example incident at the period of the Messenger of Allah.

Keywords:
Sira, Tafsir, Sow Discord,
Jew, the Qur'an

Giriş

B Siyer (سير) kelimesi gitmek, yürümek, harekete başlamak anlamındaki s-y-r (س-ي-ر) fiilinden türetilmiştir ve sîre (سيرة) kelimesinin çoğuludur. Arapça'da farklı anlamlarda kullanılmasına rağmen terim olarak es-sünne çerçevesinde âdet, gelenek anlamında Hz. Peygamber'in sünneti, yol, eda, tavır ve hal anlamlarına gelmektedir.^[1] Siyer kelimesi ile birlikte kullanılan meğâzi (مغازي) ise mağzâ (مغزي) kelimesinin çoğuludur ve savaş hikayeleri, savaş mekanları gibi anlamlara gelmektedir.^[2] Dolayısıyla siyer-meğâzi ilmi Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasi ve askeri mücadelelerini kronolojik olarak konu edinen bir ilim dalı olmaktadır.^[3]

Siyer ayrı bir ilim dalı olarak kendine has bir takım özelliklere sahiptir. Ancak burada siyer ilminin bütün yönleriyle özelliklerini ortaya koymadan ziyade tefsir ilmi bağlamında konu olabilecek belirgin özelliklerine dikkat çekilecektir.

Bu anlamda ilk olarak, siyer kaynaklarının içerdiği konuları zaman sırasına göre peş peşe vermeyi önceliklerini söyleyebiliriz. Mevcut rivayetlerin dizi halinde tarihlendirilmesi aynı zamanda olaylar arasında sebep-sonuç bağının da ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Siyerde konu başlıkları halinde zikredilen olaylar kendi içinde bağımsız birer hadise kesiti olmasının yanı sıra aynı zamanda kendinden sonraki olayın sebebi-

[1] İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, tas. Emin Muhammed Abdulvahhâb-Muhammed Sâdık el-Abdî, Dâru l-hyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1999, VI, 454.

[2] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 67; Siyer-Meğâzi kavramlarının anlamları için bkz.; G. Levi Della Vida, "Sîre", İA, Eskişehir 1997, X, 699; Şaban Öz, İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, 23.

[3] Mustafa Fayda, "Siyer ve Meğâzi", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 319.

ni oluşturmaktadır. Diğer yandan aynı hadise kendinden önceki olayın sonucu olarak meydana gelmesi itibarıyla de bir olaylar örüntüsü içerisinde değerlendirilmektedir. Bu şekilde okuyucu siyerde meydana gelen olayları zihninde bir sıra halinde kategorize ederek özelde İslam tarihi genelde ise dünya tarihi içerisinde hadiseleri tarihsel bütünlük tasavvuruyla anlamlandırabilmektedir.

İkinci olarak, siyerde hadiseler sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlı olduğundan, her bir olay tarihi seyrine uygun ve kendi şartları içerisinde gelişme göstermek zorundadır. Bu yaklaşım, olayları tarihlendirmede anakronizme düşen ve tabii seyre aykırı görülen rivayetlerin metin tenkidi dahilinde dışarıda bırakılmasına yardımcı olmaktadır.

Üçüncü olarak, siyer rivayetleri hadiselerin meydana geldiği tarih ve coğrafyadaki sosyal, kültürel ve ekonomik, kısaca tarihsel gerçekliklere uygun olmak zorundadır. Bu durum, zorunlu olarak araştırmacıları, dönemin tarihsel şartlarını çeşitli yönleriyle bilmeye yönlendirmektedir. Hz. Peygamber ve ashabının, kendi zamanlarının bireyleri olduğu, siyer okuyucusunun her daim zihninde olması gereken bir olgudur. Dolayısıyla siyerde her hangi bir konu tarihsel kronoloji, gerçeklik ve şartlar bağlamında ele alındığında gerçek anlamını bulabilmekte ve değerlendirilebilmektedir. Örneğin, Kureş'in yıllardır açık bir düşman olarak gördüğü ve mücadele ettiği Hz. Peygamber'le Hudeybiye'de barış yapması anlık gelişen bir olay olmasının ötesinde arka planda uzun süreli siyasi, askeri ve ekonomik şartlar dahilinde ele alınmalıdır.

Tefsir ise açıklama anlamındaki f-s-r (ف - س - ر) kökünden gelmekte olup müşkil bir lafızdan muradı ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir.^[4] İstılahi anlamda ise tefsir, sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsih-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'an'ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilim olarak tarif edilmektedir.^[5] Dolayısıyla tefsir ilmi, Hz. Peygamber'e yirmi üç yıl içerisinde peyderpey nazil olan Kur'an ayetlerinin çeşitli ilim dallarının da yardımıyla açıklanmasını konu edinmektedir. Hz. Peygamber'in hayatı Kur'an'ın nüzul ve içeriğinden bağımsız olamayacağına göre siyer ve tefsir rivayetleri bu noktada birbiriyle kesişmektedir.

[4] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 261.

[5] Abdülhamit Birışık, "Tefsir", *DİA*, İstanbul 2011, XL, 281.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren konuları itibariyle siyer ve tefsir arasında yakın bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Emevî halifelerinden Velid b. Abdülmelik'in (705-715) memurlarından İbn Ebî Hüneyde, Medine'deki Urve b. Zübeyr'e (ö. 94/713) Mümtehine suresinin onuncu ayetinin anlamını mektup yazarak sormuştur. Urve cevabî mektubunda Hz. Peygamber'in Hudeybiye sonrası Kureyş'le olan ilişkileri bağlamında gerçekleşen uygulamalardan bahsederek konuyu açıklamıştır.^[6] İbn İshak (ö. 151/768) da hocası Zührî'ye (ö. 124/742) Mümtehine sûresinin on birinci ayetinin anlamını sormuştur. Zührî ayetin nazari anlamını vermesinin yanı sıra ayetin nüzûlü sonrası ashabın konu hakkındaki uygulamalarını da zikretmiştir.^[7] Hz. Peygamber'in hayatını ve savaşlarını tarihsel bütünlük içerisinde konu edinen İbn İshak, Vâkıdî (ö. 207/823) ve İbn Hişâm (ö. 218/833) gibi klasik siyer kaynaklarının çok sayıda ayete yer verdiği görülmektedir. Siyer konularının tarihi seyri içerisinde olaylara yer verilirken nazil olan ilgili ayet ve yorumlarının metin aralarında veya konu sonlarında yer aldığı görülmektedir. İbn Hişâm'ın es-Sîre'sinde oldukça geniş bir hacme sahip ayet ve yorumlar özelinde konu ele alındığında, siyer-tefsir ilişkisinin üç başlık altında toplandığı görülmektedir: a. Ayetlerin iniş sebeplerine yer veren esbâb-ı nüzul ile ilgili rivayetler; b. Kur'an'ın anlaşılması bağlamında müşkil bazı kelimelerin açıklanmasına dair garibü'l-Kur'an hakkındaki rivayetler; c. Ayetlerin anlatılan konu ile bağlantı noktasında doğrudan yorumlanarak açıklanmasıdır.^[8]

Siyer kaynaklarında tefsirle ilişkili görülen bir diğer husus ise konulu tefsir sadedinde değerlendirebileceğimiz yaklaşımdır. İbn Hişâm Kur'an'ın indiriliş tarihi ile ilgili olarak toplu bir şekilde Bakara 2/185, Kadr, 97/1-5 ve Duhân, 44/1-5 ayetlerini zikrederek, Kur'an'ın kendi ayetleri arasındaki bütünlük gözetilerek konu temelli yorumlar da yapılmıştır.^[9] Bu çerçevede Kur'an'da Yahudi, Hıristiyan ve münafıklarla ilgili olarak Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, A'râf, Tevbe, İsrâ, İhlas, Zümer surelerinin ilgili ayetlerine yer vererek bunları açıklamakta ve ayetlere ilişkin olayları da bu minvalde zikretmektedir.^[10]

[6] İbn Hişâm, Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakkâ ve ark., Dârü'l-Meârif, I-II, Beyrut trz., II, 326.

[7] İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 327.

[8] Mustafa Özel, "Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişâm'ın es-Sîresi", *DEÜİFD*, Sayı: XIII-XIV, s. 206.

[9] İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 239-240; Özel, "İbn Hişâm'ın es-Sîresi", 214.

[10] İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 530-572; Özel, "İbn Hişâm'ın es-Sîresi", 214.

Siyer-tefsir ilişkisini ortaya koyan bir başka yaklaşım ise özellikle son yıllarda gündeme gelen ayetlerin nüzul sırasına göre Kur'an'ın tefsiridir. İbn Hişâm'ın eseri gibi klasik siyer kaynakları, Kur'an ayetlerine Hz. Peygamber'in hayatının tarihi seyri ve bütünlüğü içerisinde yer verdiği için bu yaklaşıma dolaylı olarak Kur'an ayetleri sanki nüzul sırasına göre tefsir edilmiştir diyebiliriz.^[11] Hz. Peygamber'in hayatını tarihi bütünlük ve seyri yanında konu ile ilgili ayetleri de gören okuyucu, aynı zamanda Kur'an'ın tarihi gelişim sürecini de takip etmiş olmaktadır. Bu konu Kur'an ilimleri dahilinde zikredilen esbâb-ı nüzûl ile oldukça yakından ilgili görülmektedir. Ayetleri hadise-zaman bağlamında değerlendirerek anlam kazanmasını hedefleyen esbâb-ı nüzûlün alanı bu noktada doğrudan içeriği siyerle kesişmektedir. Tefsir alimleri ayetleri bu minvalde açıklamaya çalışırken diğer açıdan siyer alimleri gerek anlattıkları hadiseleri delillendirmede ve gerekse tarihte gerçekleşen bir olgu zemininde bağlantılı olan ayetlere yer vermektedirler. Bu durumda hadise-vahiy arasındaki etkileşimsel bağımlılıkla birlikte karşılıklı etkileşmeyi de ortaya çıkarmaktadır.

Bununla beraber, esbâb-ı nüzûl rivayetleri olayların tarihi arka planda sınırlı bir şekilde hadisenin oluş bilgisine yer verirken konusu itibarıyla ayetlerin indiği sosyo-kültürel, dinî ve iktisadî tarihsel şartlardan şümulü bir şekilde bahsetmemektedir. Ayetler hadiseler zemininde ele alınsa da okuyucunun zihninde siyer konularının genel bütünlüğü ve seyri içerisinde tarihsel şartlar ve bütünsellikten bağımsız bir şekilde yer almaktadır. Bu durum Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ilgili ayetlerin anlamını parçacı bir yöntemle yorumlanmasına yol açarken, çoğu zaman okuyucusunun zihninde takip eden olaylar dizisini gözden kaçırmaya ve anlam kaymasına neden olabilmektedir. Halbuki bir konunun yazılı bir metin üzerinden anlamdırma çabası, gerçek niteliğini, ifade edildiği dönemin şartlarının bütünüyle kavranılmasıyla gerçekleşebilir. Bu noktada ayetlerin indirildiği genel ve bölgesel tarihî şartları bilmek, ayetleri anlamdırmada önemli bir etken olmaktadır. Aşap vahyin indiği tarihsel şartlara yakinen muttali olduğundan ayetlerin anlamlandırılmasında sıkıntı yaşamamış, sebeplerle hükümler arasında kolaylıkla ilişki kurabilmiştir, çünkü ayetlerin nüzûl sebeplerine vakıf olmak emredilen konuların hikmetini anlamayı kolaylaştırdığı gibi ayetlerden kastedilen anlamı da kolaylıkla ve açık bir şekilde anlaşılır kılmaktadır.^[12] Ancak aşap sonrası nesillerin Kur'an'ı anlayış farklılıkları tarihsel

[11] Özel, "İbn Hişâm'ın es-Siresi", 213.

[12] İsmail Cerrahoğlu, "İbn Hişâm ve Sire'sindeki Garibu'l-Kur'ânı" *AÜİF İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1977, III, 3.

gerçeklikten uzaklaşarak dilbilgisi, metin ve mevcut tarihsel veriler üzerinden anlama çalışmaları bu noktadaki anlayış farklarını ortaya çıkarmıştır.

Siyer-tefsir bağlamında bir diğer konu da tefsirin sadece ayet merkezli olarak ilgili olay hakkında bilgi vermesidir. Tefsir rivayetlerinde görülen özellikle tarihi nitelikteki ayetlerin kesitler halinde açıklanması, hadisenin öncesi ve doğurduğu sonuçları göz ardı edebilmektedir. Bu durum bazen ayetin tarihsel anlamından farklı olarak yorumlanmasına da yol açmaktadır. Tefsirin en azından tarihî arka planı olan ayetleri parçacı olarak yorumlaması, insanın hafızasındaki olayları bir birinden bağımsız kesik kesik hatırlamasına benzemektedir. Oysa ki hadisenin gerçek anlamı, ilgili olayları insanın bütün hayatı içerisinde sebep-sonuç bağlamında yerleştirebilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Cüz kendi başına külliye ifade edemediğinden dolayı ancak bütünsellik içerisinde gerçek anlamına kavuşmaktadır. Genel tarihin konusu olmak bakımından siyerin bütünselliği ve kavrayıcılığı zengin tefsir rivayetleri ile bir araya geldiğinde her iki ilim dalı için kapsayıcı ve daha doğru bir anlam çerçevesi ortaya çıkmaktadır.

Siyer-tefsir ilişkisinin nazari çerçevesini genel hatlarıyla yukarıdaki gibi belirledikten sonra bu ilişkinin örnek üzerinden uygulamasını ortaya koyma amacıyla Âl-i İmrân sûresinin 98-103. ayetlerini ele almak istiyoruz. İlgili ayetlerin siyer ve tefsir kaynaklarında Kaynuka Yahudilerinden Şâs b. Kays^[13] hakkında nazil olduğu belirtilmektedir.

Hicret öncesi Evs ve Hazrec kabileleri uzun yıllar süren savaşlar ve mücadeleler yüzünden birbirine düşman iki kabileydi. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ve İslam sayesinde eski düşmanlıklarını bir kenara bırakmışlardı. Bunun yanında Hz. Peygamber Medine'de meskun Yahudi ve müşrik Arap kabileleriyle şehirde birlik ve beraberliği sağlayacak bir anlaşma yapmıştı. Evs ve Hazrec'in İslam sayesinde bir araya gelmesine tahammül edemeyen Kaynuka Yahudileri'nden Şâs b. Kays Buâs savaşını hatırlatıp yeniden cahiliye dönemi asabiyet, hamaset ve düşmanlıkları gün yüzüne çıkararak iki tarafın savaşması yönünde bir hile tasarlamıştı. Eski savaş günlerinin hatırlatılması iki tarafı öfkelenirmiş ve savaş hazırlıklarına başlamalarına neden olmuştur. Bu sırada olaya Hz. Peygamber'in müdahalesi her iki tarafı da yatıştırmıştır.

[13] Bazı eserlerde bu isim Şe's b. Kays olarak geçmektedir; bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr, I-XXVI, Kahire 2001, V, 627; Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Müsâ b. Sâlim el-Kelâî, *el-İktifâ fî (bimâ Tedammenehû min) Meğâzi Resûlillâh ve'S-Selâseti'l-Hulefâ*, tah. Muhammed Kemalüddin İzzüddin Ali, Âlemü'l-Kütüb, I-II, Beyrut 1997, I/I, 351; Muhammed b. Yusuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Raşâd*, tah. Abdülaziz Abdülhak Hilmî, I-XII, Kahire 1997, III, 580.

Makalemizde ilk olarak meydana gelen olayın siyer kaynaklarındaki anlatımına yer vereceğiz. İkinci olarak ilgili ayetlerin çeşitli tefsir kaynaklarında nasıl ele alındığını anlatacağız. Son olarak da her iki ilim dalının aynı konuyu yorumlamadaki benzer ve farklı taraflarını değerlendirerek meseleyi ele alış tarzlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Konuya başlamadan önce Âl-i İmrân sûresinin konumuzla ilgili ayetlerinin meâllerini aşağıda vermek istiyoruz:

“98-De ki! Ey Kitap ehli! Allah yaptıklarınızı görüp gözetirken niçin Allah’ın ayetlerini inkar ediyorsunuz? 99-De ki! Ey Kitap ehli! Şahitler olduğunuz halde niçin inananları onda bir eğrilik olmasını isteyerek Allah yolundan engellemek istiyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. 100-Ey iman edenler! Kitap verilenlerden bir fırkaya itaat ederseniz, imanınızdan sonra sizi küfre döndürürler. 101-Size Allah’ın ayetleri okunup Resulü de aranızdayken nasıl olur da küfre düşersiniz? Her kim Allah’a bağlanırsa dosdoğru bir yola yönlendirilmiştir. 102-Ey iman edenler! Allah’tan gereği gibi korkun ve ancak müslümanlar olarak ölün. 103-Hep birlikte sınıksız Allah’ın ipine yapışın, parçalanmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani birbirinize düşmanlar idiniz de Allah kalplerinizi ülfet ettirmişti. Böylelikle O’nun nimeti sayesinde kardeşler haline geldiniz. Ve sizler ateş çukurunun kenarındaydınız da oradan size kurtarmıştı. Allah ayetlerini bu şekilde size açıklar. Umulur ki doğru yolu bulursunuz.”^[14]

1. Siyer Metinlerinde Olayın Anlatımı

Siyer kaynaklarında yer verilen Evs ve Hazrec arasında meydana gelen Hz. Peygamber’in deyimiyile “cahiliye davası” niteliğindeki bu olay İbn İshak rivayetiyle gelmektedir ve olayın müsebbibi olarak Kaynuka Yahudilerinden Şâs b. Kays ismi verilmektedir. Bununla beraber İbn Hişâm eserinde Şâs b. Kays ismini daha önce Medine’ye hicret sonrası bir veya ikinci yıl gündeme gelen ezan konusundan sonra Yahudilerden düşmanlıklarını açıkça ortaya koyanlar konusunu zikrettiği Kaynuka oğullarına ait isim listesinde yer vermektedir.^[15] İbn Hişâm Evs ve Hazrec arasında meydana gelen konuyu ise Bakara suresinde münafıklar ve Yahudiler hakkında nazil olan ayetlere topluca yer verdiği bölümde anlatmaktadır.

İbn İshak’a ait olan rivayete göre oldukça yaşlı bir kişi olan Yahudî Şâs b. Kays cahiliye döneminde inkarda şedid, Müslümanlara karşı da oldukça kindar ve hasetçiydi. Bir gün Evs ve Hazrec’ten kişilerin oturduğu bir meclis-

[14] Âl-i İmran, 3/98-103.

[15] İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 514.

se uğradı. Evs ve Hazrec'in cahiliye dönemindeki düşmanlıklarından sonra Müslüman olmalarıyla aralarında meydana gelen birlik ve ülfeti görmesinden dolayı öfkeleni ve onların bir arada olmalarının kendi menfaatlerine yaramayacağını düşündü. Yahudilerden bir genci onların meclisine göndererek ona Buâs savaşı ve savaş esnasında meydana gelen olaylar hakkında şiir okuyarak oturanlara anlatmasını istedi. Buâs ise Evs ve Hazrec'in birbirini katlettiği bir savaşı ve Evs kabilesi Hazrec'e karşı zafer kazanmıştı. Yahudi gencin bu şekilde konuşmasıyla birlikte iki taraf arasında tartışma ve müfahare başladı. Evs'ten Evs b. Kayzî'nin Hazrec'ten Cebbâr b. Sahr'a dilerse hemen şimdi savaşı tekrar başlatabileceğini söylemesi üzerine her iki taraf da silahlanıp harrede buluşmaya karar verdiler. Kendilerinin bu çağrısına Evs ve Hazrec'den de katılanlar oldu. Bu durum Hz. Peygamber'e ulaştığında yanında muhacirlerle birlikte onlara geldi ve: "Ey Müslümanlar topluluğu! Allah sizi İslam'la şereflendirdikten, cahiliye işini ortadan kaldırdıktan ve sizi birleştirdikten sonra ve ben aranızda iken cahiliye davası mı güdüyorsunuz? Daha önce üzerinde olduğunuz küfre dönmeyi mi istiyorsunuz?" demiştir. Bunun üzerine taraflar bunun şeytanın bir dürtüsü ve düşmanlarının bir hilesi olduğunu anlamışlardır. Ellerindeki silahları atarak birbirlerinin boyunlarına sarılmışlar ve Hz. Peygamber'le birlikte geriye dönmüşlerdir. Bunun üzerine Allah, Şâs b. Kays ve yaptıkları hakkında Âl-i İmrân suresinin 98-99. ayetlerini, Evs b. Kayzî, Cebbâr b. Sahr ve kavimlerinden bu ikisinin yaptıklarına katılanlar hakkında Âl-i İmrân suresinin 100-105. ayetlerini indirmiştir.^[16]

Muhammed Heykel, İbn İshak'ın naklettiği Şas b. Kays olayına Medine'ye hicretin ilk yıllarında gazvelerin başlamasından önceki olaylar silsilesi içinde yer vererek Yahudiler'in Evs ve Hazrec kabilelerinin ittifakından dolayı duydukları endişe sonucu bu iki kabilenin arasını bozmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.^[17]

Muhammed Ebû Zehrâ, Bedir Savaşı sonrası yer verdiği "Yahudiler'in Müslümanların Arasını İfsat Etmesi" başlığında yukarıdaki olaya yer vermektedir. Bununla beraber Şemmâs b. Kays olarak belirttiği Yahudi'nin Hz. Peygamber'in Medine'deki durumu ve Bedir savaşını kazanmasından dolayı korku içinde olduğunu, ayrıca daha önce düşman olan Evs ve Hazrec'in dost iki kabile haline dönüşmesini kendileri için bir tehdit unsuru olarak gördüğünü belirtmektedir. Bundan dolayı yukarıda zikre-

[16] İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 555-557.

[17] Muhammed Hüseyin Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa*, ter. Ömer Rıza Doğrul, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1948, 232-233.

dilen olaya yer vererek konu sonunda ilgili ayetlerle bağlantısını ortaya koymaktadır.^[18]

Günümüz siyer araştırmacılarından Mübârekfûrî, “Benû Kaynuka Gazvesi” konu başlığı altında Medine’deki Yahudiler’in düşmanca tavırlarına örnek olarak İbn İshak’ın mezkur rivayetine yer vermektedir. Sonrasında Yahudiler’in anlaşma yapmalarına rağmen Bedir öncesi İbn İshak rivayetinde de verildiği gibi düşmanca tavırlarda ve Müslüman toplum içinde nifak hareketlerinde bulduklarına yer vermektedir.^[19] Mübârekfûrî’nin yukarıdaki açıklamaları Yahudiler’in Medine’deki Müslüman toplum arasında nifak hareketlerinde yer aldığını ifade ederken aynı zamanda Benû Kaynuka gazvesinin de sebeplerine işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir.

Benû Kaynuka’dan Şâs b. Kays’ın, Müslüman Evs ve Hazrec topluluklarını bir kıvılcımla kolayca silahlı bir çatışmaya sürükleyebilecek derecede tahrik edebilmesinin sebebini kaynaklar iki kabile arasında yüz yirmi yıldır süregelen savaflara bağlamaktadır. Semhûdî, başlangıçta her iki kabilenin de müttefik olduklarını, fakat sonrasında iki kabile arasında çok sayıda savaşların meydana geldiğini belirterek bu iki kabile arasındaki savaşların sayısını fazla olmasının ve uzun sürmesinin başka bir kabilede görülmediğini belirtmektedir.^[20] Kahtânî Arapları’ndan Hârise b. Sa’lebe’nin iki oğlu olan Evs ve Hazrec kabileleri^[21] arasındaki mücadeleler ilk olarak Harbû Sümeyr olarak başlamıştır. Sonrasında iki kabile arasında bir asırdan fazla süren savaşlar başlamıştır. Tarihçilerin bildirdiklerine göre iki kabile arasındaki başlıca savaşlar: Harbû Ka’b b. Amr, Yevmü’s-Serâre, Yevmü’d-Dîk, Harbû Hâtib, Yevmü Fârîğ, Yevmü’l-Ficârî’l-Evvel ve’s-Sânî, Harbû Husayn b. el-Eslet, Harbû Hâtib b. Kays, Yevmü’r-Rebî’, Yevmü’l-Bakî’, Yevmü Ma’bes ve Mudarres, Harbû Rebî’üz-Zaferî ve Yevmü Buâs’tır.^[22] Evs ve Hazrec arasındaki Yevmü Buâs, hicretten beş sene önce meydana gelmiş ve her iki kabilenin de çok sayıda önde gelen kişileri öldürülmüştür.^[23] Bu son savaş her iki taraf arasındaki düşmanlığı had safhaya ulaştırmıştı. Nitekim Mekke döneminde

[18] Muhammed Ebû Zehrâ, *Hâtemü’n-Nebiyîn*, y.y., Dohâ 1400, 787-788.

[19] Safiyürrahman el-Mübârekfûrî, *er-Rahikü’l-Mahtâm*, Dârü’l-Vefâ, Mısır 2010, 216-217.

[20] Ahmed b. Ali el-Hasenî es-Semhûdî, *Vefâü’l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri’l-Mustafâ*, nşr. Hâlid Abdülğani Mahfûz, İV, Beyrut 2006, I, 180.

[21] İbnü’l-Esîr Ebû’l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, tah. Ebû’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-XI, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrut 1987, I, 516.

[22] İbnü’l-Esîr, I, 519-541; Semhûdî, I, 170-173; Mahmut Kelpetin, “İslâm Öncesi Medine”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı:52, Haziran 2017, 109.

[23] Semhûdî, I, 172.

Akabe görüşmesinde İslam'ı kabul eden altı kişilik Hazrec heyeti Hz. Peygamber'e: "Biz aramızda kavmimizi bıraktık. Onlar arasındaki düşmanlık ve kötülük hiç bir kavimde yoktur. Umulur ki Allah seninle onları bir araya getirir." diyerek bu durumu ifade etmişlerdi.^[24] Akabe'de Müslüman olmalarına rağmen iki kabile arasındaki düşmanlığın Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden önce de mevcudiyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde bir süreliğine Kubâ'daki Evs kabilesi boylarından Amr b. Avf oğullarının yurdunda ikamet etmişti. Ravilerin ifadesine göre bu dönemde Evs ve Hazrec arasında düşmanlık devam etmekteydi. Bundan dolayı her iki kabile de birbirlerinin yaşadıkları bölgelere girmekten korkuyorlardı. Hazrec'ten Es'ad b. Zürrâre ise Evs'ten Nebtil b. el-Hâris'i öldürmüştü. Hz. Peygamber kendisini karşılamaya gelenler arasında Es'ad b. Zürrâre'yi göremeyince nerede olduğunu sormuş, Evsliler de onun kendilerinden birini öldürdüğünü ifade etmişlerdi. Es'ad b. Zürrâre ise çarşamba gecesi yüzünü örtmüş bir halde Hz. Peygamber'in yanına ancak gelebilmiştir. Ertesi gün Hz. Peygamber Evslilerden Es'ad b. Zürrâre için eman ve himaye anlamında civar talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Evsliler Hz. Peygamber'in talebini yerine getirerek Es'ad b. Zürrâre için eman verdiklerini ilan etmişlerdir.^[25]

Yukarıdaki örneklerden İslam öncesi Medine'de bir asırdan fazla süre gelen çatışmalar neticesinde Evs ve Hazrec kabilelerinin karşılıklı emniyetten yoksun ve her an patlak verebilecek bir savaş halinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İslam'ın gönüllere ve şehre girmesiyle birlikte eski düşmanlıklar unutulmuş ve kan davalarından vaz geçilmiştir. Evs ve Hazrec belki de uzun yıllardır bir araya gelemedikleri sohbet meclisleri düzenler haline gelmiştir. İki eski düşman kabilenin din kardeşliği paydasında bir araya gelmesi Şâs b. Kays gibi Yahudileri endişelendirmiştir. Bu iki kardeş Arap kabilesini tekrar birbirine düşürmek için Buâs gibi savaş günlerini hatırlatarak eski düşmanlıkların yeniden alevlenmesini sağlayarak tarafları birbirleriyle savaşmaya ve kan dökmeye teşvik etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in olaya müdahil olması iki taraf arasında kan dökülmesini önleyerek hatalarını anlamaya sebep olmuştur. Yahudi Kaynuka oğullarının anlaşma yapmalarına rağmen yukarıdaki olayda görüldüğü gibi şehirdeki Müslümanları birbirine düşürmeye çalışmaları ve düşmanca tavırlar sergilemeye devam etmeleri Bedir zaferi sonrası üzerlerine gazve düzenlenmesine neden olmuştur.

[24] İbn Hişâm, I, 429.

[25] Semhûdî, I, 194-195.

2. Tefsir Metinlerine Göre Ayetlerin Yorumu

Âli İmrân suresinin konumuz dahilindeki 98-103. ayetleri tefsir kaynaklarımızda bazı farklı açıklamalarla yer almaktadır. Aşağıda fazlaca detaya girmeden konumuzla ilgili bölümlere tefsirlerin nasıl yaklaştığını ele almaya çalışacağız.

Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) 99. ayette bahsedilen kitap verilenlerin Tevrat ehli olduğunu belirtmektedir. Bundan sonra 102. ayette bahsedilen “Ey iman edenler!” hitabının ensarı muhatap aldığını ifade ederek bir nevi bunun sebebini ifade sadedinde oldukça kapsamlı bir açıklamada bulunmaktadır. Buna göre Evs ve Hazrec arasında cahiliye döneminde Şemir ve Hatib’in kanları yüzünden aralarında düşmanlık mevcuttu ve bundan dolayı birbirlerinden bazıları öldürülmüştü. Hz. Peygamber Medine’ye hicret edince her iki kabilenin anlaşmasını sağlamıştır. Bundan sonra bir gün Evs’ten Sa’lebe b. Ganîme ve Hazrec’ten Sa’d b. Zürâre karşılıklı olarak müfahareye kalkışınca sözlü atışma sonrası sınırlar gerilmişti. Hazrecli kişi, “Allah’a and olsun ki, şayet İslam ve Hz. Peygamber’in bize gelişi gecikmiş olsaydı, sâdâtınızı öldürmüş, çocuklarınızı köleleştirmiş ve kadınlarınızı mihirsiz nikahlamıştık.” demişti. Bunun üzerine Evs’li kişi de, “İslam oldukça uzun bir zaman gecikmiştir ve biz sizleri evlerinize sokuncaya kadar keskin kılıçlarla vurduk.” demiş, ayrıca bazı şiirler okuyup ölümlerden bahsetmiştir. Bundan sonra el, hurma dalları ve ayakkabılarıyla birbirlerine vurmaya başlamışlar, akabinde taraflar kabilelerini silahlarını almaya çağırmıştır. Bu durum Hz. Peygamber’e iletilince, merkebine binerek onlara gelmiş ve seslenerek Âli İmrân sûresinin 101-103. ayetlerini okumuştur. Evs ve Hazrec tarafları Hz. Peygamber’in okuduğu bu ayetleri duyunca ayrılmışlar ve birbirlerinin boyunlarına sarılarak kucaklaşmışlardır. 103. ayetin açıklama sadedinde ise Mukatıl, “Allah’ın ipine sımsıkı yapışın” ifadesini Allah’ın dinine; “hep birlikte ve ayrılmayın” ifadesini ehli kitabın ihtilaf ettiği gibi din hakkında ihtilafa düşmeyin; “Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın” ifadesini İslam ile; “düşmanlardandınız” ifadesini cahiliye döneminde birbirinizi öldürüyordunuz; “kalplerinizi birleştirdi ve onun nimeti sayesinde kardeşler oldunuz” ifadesini O’nun rahmetiyle İslam’da kardeşler oldunuz; “ateş çukurunun kenarındaydınız ve oradan sizi kurtardı” ifadesini ise müşriklerin ölümlerinin ateşte olduğunu ve yine bir grubun da ateşin kenarında

olduğu, şayet bu şekilde ölürlerse de ateşe girecekleri; “oradan sizi kurtardı” ifadesini ise şirkten imana şeklinde tefsir etmiştir.^[26]

Taberî (ö. 310-923) *Câmiü'l-Beyân* adlı tefsirinde 98. ve 99. ayetlerin genel- de Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu belirterek ayetlerde yer alan kelimelerin açıklamalarını vermektedir. Bunun akabinde Taberî, Muhammed b. İshak'ın Zeyd b. Eslem'den (ö. 136/754) naklettiği bu olayı anlatarak 98. ve 99. ayetlerin Şâs b. Kays hakkında, 100. ayetin de Evs ve Hazrec'ten olaya katılanlar hakkında indiğini belirtmiştir.^[27] Taberî 99. ayetin bir diğer açıklamasında İbn İshak'a nazaran biraz daha muhtasar bir şekilde Mücâhid'in benzer bir rivayetine de yer vermektedir.^[28] “Hep birlikte sımsıkı Allah'ın ipine yapışın.” ayetini ise cemaat olarak tefsir etmiştir. Bunun yanı sıra Allah'ın ipini de Allah'ın kitabı, Kur'an ve Allah'ın sözü olarak ifade etmiştir.^[29] “Parçalanmayın” ayetini Taberî, Allah'ın dini ve kitabında bahsettiği hususlar hakkında, Allah ve Resûlü'ne itaatte birleşme ve bir araya gelmekte ayrılığa düşmeyiniz olarak tefsir etmiştir. Bunun yanında Katâde'den gelen bir rivayete göre de Allah'ın ayrılığı kerih gördüğünü, ona karşı uyardığını ve yasakladığını beyan etmektedir. Bunun akabinde sahabeden Enes b. Malik'in ümmetin yetmiş iki fırkaya ayrılacağı hadisine yer vermiştir.^[30] “Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani birbirinize düşmanlar idiniz de Allah kalplerinizi ülfet ettirmişti. Böylelikle O'nun nimeti sayesinde kardeşler haline geldiniz.” ayetini Taberî lafzî açıklamalardan sonra nimetin, Allah'ın ensara verdiği nimet olduğunu, adavetin ise İslam öncesi cahiliye döneminde Evs ve Hazrec arasındaki savaşlardan kaynaklandığını, alimlerin bu savaşların yüz yirmi yıl kadar uzun sürdüğünü belirttiklerini ifade etmektedir. Taberî bundan sonra İbn İshak'ın Evs ve Hazrec hakkındaki rivayetlerini vererek bu iki kabile arasındaki düşmanlık ve savaşlardan, Hz. Peygamber'le olan karşılaşmalarından ve Akabe görüşmelerinden bahseden rivayetlere yer vermektedir.^[31] “Ve sizler ateş çukurunun kenarındaydınız da oradan sizi kurtarmıştı.” ayetini Taberî, Evs ve Hazrec'in Allah'ın onları İslam'la hidayet vermeden önce üzerinde buldukları küfür durumunun bir misali olduğunu, onların

[26] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, tah. Abdullah Mahmûd Şehhâte, Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, I-V, Beyrut 2002, I, 292-293.

[27] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 627-628.

[28] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 632.

[29] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 644-646.

[30] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 646-647.

[31] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 649-657.

İslam'dan önce küfürleri nedeniyle cehennem çukurunun kenarında oldukları anlamına geldiğini belirtmektedir. Bununla beraber Taberî ilginç bir şekilde Hasen b. Hayy'den (veya Yahyâ) ayetin bu kısmının asabiyet anlamına geldiği rivayetine de yer vermektedir.^[32]

Vâhidî (ö. 468/1076) *Esbâbü'n-Nüzûl* adlı eserinde Âl-i İmrân sûresinin 100. ayetinin nüzûl sebebi hakkında iki rivayet aktarmaktadır. İkrime'ye (ö. 105/723) ait olan ilk rivayete göre cahiliye döneminde Evs ve Hazrec arasında savaş vardı. İslam geldiğinde barıştılar ve Allah onların kalplerini ülfet ettirdi. Bir Yahudi, aralarında Evs ve Hazrec'ten kişilerin olduğu bir meclise oturdu ve önceki savaşlarında onları öven şiirler okumaya başladı. Bunun üzerine her iki kabile karşılıklı şiirler okuduktan sonra birbirlerini eskiden olduğu gibi savaşı tekrar başlatmaya davet ettiler. Bundan sonra Evs ve Hazrec taraflarını silahlarını alıp savaşa hazırlanmalarını istedi. Bunun üzerine ilgili ayet nazil oldu. Hz. Peygamber gelerek her iki safın arasında durarak ayetleri onlara okudu. Sonrasında silahlarını atarak birbirlerinin boyunlarına sarıldılar.^[33] Vâhidî'nin aynı konu hakkında Zeyd b. Eslem'den bir diğer rivayeti ise daha detaylı bilgiler içermektedir, fakat İbn İshak aynı rivayeti verdiği için dolayı burada tekrar etmek istemedik.^[34]

Kurtubî (ö. 671/1273) *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kurân* adlı eserinde ilk olarak ilgili ayetlerdeki kelimelerin açıklamalarına yer verdikten sonra 100. ayetin tefsiri sadedinde İkrime, İbn Zeyd ve İbn Abbas'tan İbn İshak rivayetine benzer bir rivayete yer vererek Hz. Peygamber'e yönelmelerinden sonra Evs ve Hazrec arasında fitne ortaya çıkarmak isteyen bir Yahudi hakkında nazil olduğunu ifade etmektedir. Sonrasında ravisini belirtmeksizin bu Yahudi'nin Şâs b. Kays olduğunu ifade ederek ravi ismi vermeksizin İbn İshak'a ait rivayetin son kısmına yer vermektedir.^[35] "Hep birlikte sımsıkı Allah'ın ipine yapışın, parçalanmayın..." ayetini Kurtubî, ayette geçen bazı kelimelerin anlamını verdikten sonra Allah'ın ipinden muradın İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Ebû Saîd el-Hudrî, Mücahid, Katâde gibi alimlere göre Kur'an olduğunu beyan etmektedir. İlgili ayetin "parçalanmayın" kısmını ise Yahudi ve Hıristiyanlar'ın dinlerinde ihtilaf ettikleri gibi olmayın manasında olduğunu ifade ettikten sonra bu ifadenin fer'î meselelerde ihtilafın haram

[32] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, V, 657-660.

[33] Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-Nüzûl*, nşr. İsam b. Abdülmuhsin el-Humeydân, Dârü'l-İslâh, Demmâm 1992, 116.

[34] Vâhidî en-Nisâbüri, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 116-117.

[35] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kurân*, tah. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXIV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, V, 233-235.

olduğu konusunda delil olamayacağını belirtmektedir. Devamla, ictihadî meselelerdeki hükümlerin farzların istihracı ve şerî manalardan dolayı olduğunu, nitekim ashabın da olayların hükümleri konusunda ihtilaf etmelerine rağmen birlik içinde olduklarını beyan etmektedir. Bundan sonra Hz. Peygamber'in ümmetin yetmiş iki fırkaya ayrılacağı hakkındaki hadisini zikrederek bu fırkaları birer birer isimlerini zikrederek kısaca açıklamaktadır.^[36] “Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın.” ayetinin Evs ve Hazrec hakkında olsa da umumi olduğunu, “Ve sizler ateş çukurunun kenarında daydınız da oradan size kurtarmıştı.” ayetinin de Allah’ın onları küfürden imana çıkardığını belirtmektedir.^[37] Nitekim bu son ayetin tefsirinde İbn Kesîr de (ö. 774/1373) Hz. Peygamber’in çeşitli hadislerinde bu ümmet arasında yetmiş üç fırkanın ortaya çıkacağını bildirdiğini açıkladıktan sonra ayetin devamının Evs va Hazrec hakkında olduğunu, bu iki kabilenin cahiliye döneminde aralarındaki savaştan dolayı düşman olduklarını, fakat İslam’la birlikte kardeşler haline geldiğini, küfürleri dolayısıyla ateş çukurunun kenarında olmalarına rağmen Allah’ın onları imanları vasıtasıyla oradan uzaklaştırdığını açıklamaktadır. Devamında İbn Kesîr İbn İshak’ın rivayetine biraz da muhtasar bir şekilde yer vermektedir.^[38]

Tefsir metinlerine göre konuyu değerlendirecek olursak, Mukâtil b. Süleyman’ın konumuzla ilgili ayetlere belirlediği anlamsal çerçevenin kendinden sonraki müfessirlerce de büyük ölçüde kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber Mukâtil b. Süleyman’ın 102. ayetin tefsirinde verdiği açıklama ve rivayeti, halefleri 98 ve 99. ayetlerin tefsirinde vermeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca Mukâtil b. Süleyman’ın 102. ayetin tefsiri sadedinde verdiği olayda Yahudi Şâs b. Kays’tan bahsetmediği, Evs ve Hazrec arasında ortaya çıkan çatışma durumunun iki tarafın İslam’dan sonra da müfahareye girişi sonucu gerçekleştiğini beyan etmesi oldukça ilginçtir. Ancak Mukâtil’in bu rivayeti kendisinden sonraki müfessirler tarafından fazlaca tercih edilmediği, bunun yerine daha çok İbn İshak’ın Zeyd b. Eslem’den rivayetinin kullanıldığı görülmektedir. İlaveten Mukâtil sonrası müfessirler ilgili ayetlerin kelime açıklamalarına da yer verirken konu hakkında değişik rivayet farklılıklarıyla beraber daha çok İbn İshak rivayetine yer verdikleri görülmektedir.

[36] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kurân*, V, 239-251.

[37] Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kurân*, V, 252.

[38] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, tah. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Dârü Tayyibe, I-VIII, Riyad 1997, II, 89-90.

3. Siyer-Tefsir Bağlamında Konunun Analizi

Buraya kadar iki farklı ilim dalı olan siyer ve tefsir kaynakları temelinde konumuzla ilgili rivayet ve açıklamalara yer vermeye çalıştık. İki bağımsız ilim dalı olarak siyer ve tefsir yöntem, amaç ve kapsam bakımından temelde birbirinden oldukça farklı olsalar da kaynaklarında Kur'an'a yer verilmesi bakımından aralarında bazı ortak yönler bulunmaktadır. Dolayısıyla siyer kaynakları mevcut rivayetlere istişhad olması yönünden içeriğinde ayetleri kaynak olarak kullanırken, tefsir sebab-i nüzûl ve tarihi arka plana kaynaklık bakımından siyer rivayetlerine yer vermektedir. Farklı amaçlarla olsa da ortak kaynak kullanımı ve karşılıklı etkileşim bundan dolayı her iki ilim dalını birbirine yaklaştırmaktadır. Bununla beraber siyer ve tefsirin kendisine has öznel nitelikleri farklı yaklaşım ve sonuçları da ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda her iki başlık altında bu yaklaşımları ortaya koymaya çalıştık. Aşağıda ise bu iki yaklaşımı muhakeme etmeye çalışacağız.

İlk olarak, Evs ve Hazrec arasında meydana gelen olayı siyer rivayetleri çerçevesinde ele aldığımızda olayın zamanlama olarak hicret sonrası ve Bedir Savaşı öncesi (veya hemen sonrası) gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum siyer kaynaklarında ve araştırma eserlerinde dolaylı ve doğrudan bir anlatımla ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla bir siyer eserinde olay sıraları dizisinde mezkur hadisenin zaman bakımından yerinin tespiti, okuyucunun zihninde konunun genel bakış ve olayların bütünlüğü içerisinde ele alınmasını sağlamaktadır. Bu durum ayrıca olaylar arasında sebep-sonuç zincirinin de belirmesini sağlamakta, böylece hadiseleri doğuran amiller kolayca tespit edilebilmektedir. Ayrıca siyer alimleri tarafından hadise-vahiy ilişkisi temelinde tarihsel gerçeklikte olayla doğrudan ilgisi bulunan mezkur ayetler de bu çerçevede anlamsal değerini bulmaktadır. Siyer kaynaklarından farklı olarak tefsir kaynakları ise nüzûl sıralamasından ziyade genelde ilk sureden başlamak üzere sure ve ayet sırasına göre yazılan eserlerdir. Bundan dolayı ayetlerin tefsirinde her ne kadar sebab-i nüzûl çerçevesinde siyer konulu rivayetlere yer verilse de olaylara dönemin genel hadiseler bütünlüğü içerisinde yer verilememekte, bilakis birbirinden kopuk parçalar halinde ele alınmaktadır. Bu durum yukarıda değinildiği gibi tefsir yazım metodundan kaynaklanmaktadır.

İkinci olarak, Evs ve Hazrec arasında ortaya çıkan "cahiliye davası" niteliğindeki olay siyer kaynaklarında İbn İshak'ın rivayeti kanalıyla yer almıştır. İbn Hişâm konuyu daha çok Yahudiler'in münafıklarla birlikte Müslümanlara yönelik nifak hareketlerini açıklama sadedinde ele almıştır. Olayın akabinde konumuzla ilgili ayetlere yer vererek bir nevi rivayetine Kur'an'dan delil

getirmiştir. Tefsir kaynaklarında ise Evs ve Hazrec arasında meydana gelen mezkur olay ilgili ayetlerin tefsiri temelinde ele alınmıştır. Buna göre müfessirler mezkur ayetleri açıklama amacıyla benzer başka rivayet varyantlarına yer verseler de genelde İbn İshak'ın Zeyd b. Eslem'den alınan uzun nakline yer vermişlerdir. Bunun yanında konunun daha da anlaşılabilirliğinin sağlanması adına siyer kaynaklarında olduğu gibi Evs ve Hazrec arasındaki İslam öncesi mücadelelere de dikkat çekme zorunluluğu hissetmişlerdir. Bu konuda Taberî'nin muhtemelen tarihçi kimliğinden mütevellit konuyu daha bir mufassal şekilde ele aldığı görülmektedir. Müfessirlerin tarihi arka plana haiz ayetleri tefsir etmede siyer rivayetlerine yer vermeleri her iki ilim dalını birbirine yaklaştırırken ayrıca rivayet esaslı tefsir kaynaklarının da zengin siyer rivayetlerine yer vermesine neden olmuştur.

Üçüncü olarak, tefsir rivayetlerinde mezkur ayetlerde geçen kelimelerin açıklamalarına yer verildikten sonra olayla ilgili tarihsel nitelikli rivayetlere yer verilmektedir. Mevcut ayetler siyak ve sibak, ayrıca siyer rivayetleri çerçevesinde Evs ve Hazrec kabilelerinin sosyal durumları ve asabiyet özelinde ele alınması gerekirken tarihsel bağlamından kopartılarak farklı anlamlar yüklenildiği ortaya çıkmaktadır. Özellikle 103. ayetin muhataplarının açıkça ensar olduğuna dikkat çekildikten sonra "parçalanmayın" ifadesinin ehli kitabın dinlerinde fırkalara bölündüğü, özellikle de Taberî ve Kurtubî gibi bazı müfessirler tarafından Hz. Peygamber'in de ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını bildirdiği hadislerle yer verilerek ayetin anlamı itikadî mezheplerin batıllığını ortaya koyma noktasına getirilmiş, bir nevi geçmişteki bir olay geleceği şekillendirecek şekilde ele alınmıştır. Ayrıca "ateş çukurunun kenarındaydınız..." ifadesiyle de ensarın İslam öncesi şirk üzere olduğu, İslam ile birlikte hidayete erdiği şeklinde tefsir edilmiştir. Halbuki tarihsel düzlemde ve siyer rivayetleri özelinde ayetler ele alındığında konunun Evs ve Hazrec kabilelerinin sosyal durumları mihverinde anlaşılması gerektiği gayet açıktır. Olayın nazik durumu çerçevesinde her iki kabilenin de İslam'a rağmen asabiyet anlayışlarının mevcudiyetini koruduğu anlaşılmaktadır. Mesele bu temelde ele alındığında ortaya çıkan çatışma durumuna karşı Allah ensar özelinde Müslümanlar'a Kur'an'ın emirlerine sınımsız sarılmalarını, içinde bulunulan durum göz önünde bulundurulursa özellikle kabile asabiyeti kaynaklı bölünmeler gibi çeşitli sebeplerle aralarında ayrılığa düşmemelerini, Allah'ın İslam nimeti sayesinde eski düşmanlıklarını unutarak birbirlerini kardeşçe seven insanlar olduklarını, önceki durumları aralarındaki silahlı mücadelelerden dolayı her iki kabilenin de birbirini helak etme noktasında olduğundan bu durumu kinaye ile tıpkı ateş çukuruna düşmek

üzere olan kişilerin durumuna benzediğini, Allah'ın onları bu durumdan son anda kurtardığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Allah ensara İslam öncesi kabile asabiyetinin sürüklediği çatışma ve birbirini öldürme cenderesinden İslam sayesinde kurtulduklarını hatırlatarak İslamî dönemde bu tür olaylara kapılmamalarını hususunda uyarılmaktadır.

Sonuç

Metot, amaç ve kapsam bakımından farklı olsalar da iki farklı ilim dalı olarak siyer ve tefsir arasında çeşitli yönlerden ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Siyer kaynakları Hz. Peygamber dönemi tarihsel nitelikteki hadiselerin seyrinde vahyin yönlendiriciliğini ortaya koyma, hadiseleri ayetlerle istişhad ve belirli konulardaki ayetleri topluca zikretme gibi amaçlarla hadise-vahiy ilişkisi temelinde Kurânî referanslara sıkça eserlerinde yer vermişlerdir. Bunun yanı sıra tefsir, ayetlerin sebep-i nüzûlü, garibü'l-Kur'an ve ayetlerin nüzul sırasına göre Kur'an'ın tefsiri gibi konularla siyer ilminin konusuna giren bilgileri ayetlerin tefsiri noktasında yararlanmışlardır. Bu noktada Kur'an ayetleri ve tarihsel düzlemde Hz. Peygamber dönemi vahyin nüzûl sürecindeki konularla irtibat, her iki ilim dalının ortak noktasını oluşturmaktadır. Bununla beraber disiplinler arası yöntem ve amaç farklılığı aynı konu ile ilgili kısmen de olsa farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Makalemizde ele almaya çalıştığımız Evs ve Hazrec arasındaki "cahiliye davası" niteliğindeki kabile asabiyetine dayalı olay siyer ve tefsir alimlerinde Âli İmrân suresinin 98-103. ayetleriyle irtibatlandırılmaktadır. Siyer kaynaklarında mezkur olay zikredildikten sonra hadiseyle bağlantılı görülen ayetler, istişhad ve ayrıca tarihsel bilgi olması yönüyle zikredilmektedir. Diğer yandan tefsir kaynakları ilgili ayetlerin tefsiri sadedinde tefsir ve siyer ravilerince nakledilen konu hakkındaki rivayetlere yer vererek açıklamalarda bulunmaktadır. Esasen bir hadise iki farklı yöntem kullanılarak değişik açılardan ifade edilmektedir.

Hadise, siyer kaynakları bağlamında ele alındığında Hz. Peygamber dönemi olaylarının kronolojisi ve genel bütünlüğün seyri içinde, sebep-sonuç bağlamında ve tarihsel gerçekliklere uygun bir şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Aynı olay ilgili ayetlerin tefsiri bağlamında dönemsal kronoloji göz ardı edilerek benzer tarihsel rivayetlere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Hatta tarihçi kimliği ile de tanınan Taberî olayın bütünlüğünü ortaya koyma adına olsa gerek daha mufassal bir şekilde meseleye yaklaşmaktadır. Bununla beraber müfessirler tarihsel verilere bağlı açıklamalarında ayetin muhatapları çerçevesinde gerçekleştirilen anlamlara bağlı kalırken,

bazı ifadelerin tefsirinde tarihsel bağlamdan koparak geçmiş geleceği ve-
recek şekilde değerlendirmelerde buldukları görülmektedir. Bu durum
ayetlerin kendi tarihsel dönemleri içinde kalınarak tefsir edilmeleri önce-
liğinin her zaman korunması gerekliliği sonucunu doğurmaktadır. Konu
tüm bu açılardan ele alındığında, ilk dönemde olduğu gibi günümüzde de
Hz. Peygamber dönemi araştırmaları için siyer-tefsir arasındaki disiplinler
arası ilişkinin önemini koruduğu görülmektedir.

Kaynaklar

- Bırışık, Abdülhamit “Tefsir”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 281-290.
- Cerrahoğlu, İsmail, “İbn Hişam ve Sire’sindeki Garibu’l-Kur’ânı” *AÜF İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1977, III, 1-28..
- Ebû Zehrâ, Muhammed, *Hâtemü’n-Nebiyîn*, y.y., Dohâ 1400.
- Fayda, Mustafa, “Siyer ve Meğâzi”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 319-324.
- Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hazreti Muhammed Mustafa*, ter. Ömer Rıza Doğrul, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1948.
- İbn Hişâm, Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakkâ ve ark., *Dârü’l-Meârif*, I-II, Beyrut trz.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav b. Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, tah. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, *Dârü Tayyibe*, I-VIII, Riyad 1997.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim (ö. 711/1311), *Lisânü’l-Arab*, tas. Emin Muhammed Abdulvahhâb-Muhammed Sâdik el-Abdî, *Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî*, I-XVIII, Beyrut 1999.
- İbnü’l-Esîr Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi’t-Târîh*, tah. Ebü’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, I-XI, *Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye*, Beyrut 1987.
- Kelpetin, Mahmut, “İslâm Öncesi Medine”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı:52, Haziran 2017, 95-113.
- Kelâî, Ebü’r-Rebî Süleymân b. Mûsâ b. Sâlim el-Kelâî (ö. 634/1237), *el-İktifâ fi (bimâ Tedammenehû min) Meğâzi Resûlillâh ve’s-Selâseti’l-Hulefâ*, tah. Muhammed Kemalüddîn İzzüddîn Ali, *Âlemü’l-Kütüb*, I-II, Beyrut 1997.
- Kurtubî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (ö. 671/1273), *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kurân*, tah. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXIV, *Müessesetü’r-Risâle*, Beyrut 2006.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrü Mukâtil b. Süleyman*, tah. Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Müessesetü’t-Târîhi’l-Arabî*, I-V, Beyrut 2002.

- Mübârekfûrî, Safiyyürrahman, *er-Rahîkû'l-Mahtûm*, Dârü'l-Vefâ, Mısır 2010.
- Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.
- Özel, Mustafa, “Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişâm’ın es-Sîresi”, *DEÜİFD*, Sayı: XIII-XIV, s. 205-215.
- Semhûdî, Ahmed b. Ali el-Hasenî (911/1506), *Vefâü'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, nşr. Hâlid Abdülganî Mahfûz, I-IV, Beyrut 2006.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf (942/1536), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Raşâd*, tah. Abdülâziz Abdülhak Hilmî, I-XII, Kahire 1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr, I-XXVI, Kahire 2001
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî (ö. 468/1076), *Esbâbü'n-Nüzûl*, nşr. İsam b. Abdülmuhsin el-Humeydân, Dârü'l-İslâh, Demmâm 1992.
- Vida, G. Levi Della, “Sîre”, *İA*, Eskişehir 1997, X, 699.

